

Naso's Plejaden II

Naso's Plejaden

het O.V.I.D.I.U.S. project

Stefan van den Broeck

Wat voorafging...

1983. Student Isidoor François, op zoek naar informatie voor zijn licentiaatsthesis over de dichter Ovidius, komt via kersvers Commandeur in de Légion d'Honneur Jorge Luis Borges in contact met de onderzoekster Elsbeth Gerrol-Werge. Met behulp van een apparaat van eigen vinding – de Funesian Alephoid Neuronal Time Access Sound and Image Engine – verplaatst ze zijn bewustzijn naar het verleden om zo uit de eerste hand informatie in te winnen over zijn studieobject. Isidoors bewustzijn, in de vorm van de Isispriester Isidorus, krijgt van Isis de opdracht het leven van Ovidius op te tekenen, omdat dit voor de goden essentiële informatie bevat. Isidorus, ontwaakt kort na de dood van Ovidius' vader, voert een eerste gesprek met Statulia, de moeder van de dichter (Naso's Plejaden I). Zij brengt verslag uit van een betere tijd in haar thuisstad Sulmo en de kinderjaren van haar zoon en diens broer Lucius tot ze in 30 v. Chr. met lede ogen moet aanzien hoe haar man zijn twee zonen onder de hoede van de aristocraat Marcus Valerius Messalla Corvinus naar Roma brengt voor hun verdere opleiding. Rhona en Elsbeth houden ondertussen de wacht bij de bewusteloze Isidoor. Maar ze zijn niet de enigen...

Auteur: Stefan van den Broeck

Coverontwerp: Felix van den Broeck

ISBN: 9789465204550

© Stefan van den Broeck 2025

Uitgegeven via Brave New Books

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stefan van den Broeck, Jules van Biesbroeckstraat 7, 9050 Gentbrugge

BOEK 2

Pupilla

Toute ma vie, j'ai cru à la force du souhait. Tout ce qu'on écrit
finit par devenir vrai.
(Colette)

Notities Werge dag 2:

Toestand Vector: stabiel.

- gemiddelde hartslag: 75
- gemiddelde bloeddruk: 12/8
- ECG: normaal
- urineproductie p.d.: 869 ml
- hersenactiviteit normaal/
verhoogd
- reflexen: (terugtrekreflex,
erectie) normaal

Kwaliteit hrönverbinding: optimaal

- beeld 10/10
- geluid 10/10
- tactiliteit 10/10

Opmerkingen: Alle parameters wijzen op een stabiele link. Switchen tussen bewustzijn en vertaling van bevelen in contextgebonden boodschappen verloopt vlot. Hogere hersenfuncties stabiel gelinkt met hrön. Autonoom zenuwstelsel functioneert naar behoren in subject. Na overleg besloten de link in stand te houden om kwaliteit niet te compromitteren. Gewenste effect van wekprocedure niet verzekerd als subject ervaring als onaf ervaart, wegens stress-geïnduceerde inhibitie van vereiste reflexen. Bovendien kan noodgedwongen opnieuw vestigen van link leiden tot geheugenverlies en daaruit volgende problemen bij het uitvoeren van de opdracht en verdere verstoring van de wekprocedure.

Optimale controle over vestigen en verbreken van link essentieel voor welslagen experiment.

Memo: Rhona pizza's laten bestellen.

ISIDORI SACERDOTIS¹

MEMORABILIA

Sive arcana creationis in vita Nasonis poetae latentia
Liber secundus

Praefatio

Mijn ontmoeting met de tweede vrouw uit het leven van de dichter Publius Ovidius Naso kwam veel eenvoudiger en met minder goddelijke ingrepen tot stand dan die met de eerste. Al ontwaakte ik wel opnieuw op een ander moment dan de avond daarvoor had laten verwachten. Het werd me al snel duidelijk dat het de laatste dag van de Lupercalia (*15 februari*) was, zowat een volle maand later dan de dag ervoor! Mijn verbazing hierover was veel kleiner dan de vorige keer, mijn bewondering voor de scherpzinnige keuze – een dag waarop vrouwen in groten getale in het openbaar verschijnen – groot.

In de stad liep het festival stilaan ten einde. De Luper-cipriesters waren volop bezig met hun loop rond de Palatinus, naakt of schaars gekleed in geitenvel en gewapend met februa, geitenleren riempjes, waarmee ze de omstaanders slaan om vruchtbaarheid te bevorderen. Veel meisjes en jonge vrouwen drumden dichterbij om door hen geraakt te worden. Er hing een uitbundige sfeer, die ik al snel ontvluchtte om mijn volgende stap te overdenken.

¹ **Uitspraak:** In het Latijn spreekt men elke **c** uit als **k**, (Cicero = **K**ikero) **v** als een **w**, (Livia = **L**iwia) **u** als **oe** (Lucius = **L**oekioes), **y** als **u** (Hyginus = Huginoes), **ie** als **aparte klinkers** (cliens = cliëns), **ae** als **aai** (Caesar = Kaaisar), **oe** als **oi** (Phoebus = Foiboës). Een **s** wordt **nooit** uitgesproken als **z**, **z** wordt uitgesproken als **dz** (Zeno = **D**zeno). En **i** **vooraan in het woord, gevolgd door een klinker** is een **j** (=Ianuarius = **J**anuarius). Voor het gemak van de lezer en de herkenbaarheid is deze **i** in dit boek altijd als **j** geschreven (dus Julius, niet Iulius)

Statulia had me verteld dat Ovidius' eerste echtgenote, die zij Pupilla had genoemd, een volgeling van de godin was en dus wellicht de tempel frequenteerde.

Slechts enkele vragen aan een collega-priester volstonden om haar te vinden. Ze verscheen in de late namiddag in de tempel, met duidelijke geselsporen op haar handen, en bracht een klein brandoffer aan Isis op het altaar voor het cultusbeeld in de grote hal. Haar handelwijze bewees dat ze inderdaad al lang vertrouwd was met de eredienst.

Ze was een vrouw van rond de veertig. Haar houding verried dat ze tot een familie behoorde die tenminste zichzelf als van enig aanzien beschouwde. Haar eenvoudige kapsel bestempelde haar als ongehuwd. De frisheid van de jeugd was uit haar gelaat verdwenen, maar ze was desondanks zeer aantrekkelijk en haar lichaam vertoonde weinig sporen van het verval dat vrouwen van haar leeftijd wel vaker te beurt valt. Ondanks het kuisheidsgebod in de tempel had ze geen grote moeite gedaan om haar opvallende rondingen te verbergen. Desalniettemin gaf dit geenszins aanstoot.

Ze bleef lange tijd geknield in bidhouding voor het beeld zitten, langer dan de meeste volgelingen. Ik beschouwde het als een teken van de godin en sprak haar aan.

'Goede morgen, Isidorus,' antwoordde ze met een vermoeide glimlach. Ik was even verrast; het blijft vreemd dat iedereen in deze tempel mij al jaren lijkt te kennen, terwijl alle gezichten hier mij enkele dagen geleden nog volkomen onbekend waren.

Ik besloot dat het mijn doel en dat van de godin het best diende als ik de indruk wekte dat zij mij even bekend was als ik haar en sprak haar daarom aan met haar naam.

'Domina Pupilla, u hebt de zegen van de Luperci ontvangen en toch roept u ook de hulp van de godin in?'

Ik verwachtte een grote terughoudendheid, maar opnieuw bleek ik haar vertrouwen in mijn persoon sterk te hebben onderschat. Ze vertelde me dat ze de godin om haar zegen vroeg omdat ze ging trouwen.

‘Vergeef me, Pupilla, maar uw leeftijd leert mij dat dit wellicht niet uw eerste huwelijk is,’ opperde ik voorzichtig.

‘Waarom plaag je me zo, Isidorus?’ antwoordde ze, ‘Hou op met zo formeel te praten. Je kent mijn vorige echtgenoten toch.’

‘Zijn ze beroemd dan?’ probeerde ik.

‘Hou nu op! Je weet goed genoeg dat twee van hen **consul*** zijn geweest, ook al was het dan telkens na onze scheiding.’

Ik vroeg om vergiffenis voor mijn vergeetachtigheid, riep de vele verhalen die ik dagelijks hoorde als verontschuldiging in en vroeg hoe haar huwelijken ook weer waren geëindigd.

Ze vertelde dat de ene consul haar negentien jaar geleden had verlaten voor een dame met meer aanzien. De andere was kort daarna met haar getrouwd, maar ook hij had haar vrij snel, als deel van zijn campagne voor het consulaat, ingeruild voor een vrouw van adel.

Ik verbaasde me erover dat ze zolang ongetrouwd was gebleven.

Ze vertelde dat ze de laatste jaren eerst voor haar patrona en daarna voor haar vader had gezorgd. Zoals ik volgens haar wist was die onlangs ook gestorven. Ze keerde nu terug naar Falerii, haar geboortestad. Een verre neef had haar ouders’ domein geërfd en haar ten huwelijk gevraagd.

De opvallende strakheid van haar lichaam vormde de vraag die in me opkwam om tot een besef.

‘Je hoopt nog op kinderen.’

Ze glimlachte wat geforceerd en antwoordde: ‘Wie weet?’ Haar blik kreeg iets gepijnigds.

Voor mijn volgende zin gaf enkel de gedachte aan mijn opdracht mij de vereiste brutaliteit:

‘Ik had nochtans gehoord dat je getrouwd bent geweest met de dichter Ovidius.’

* **Vetgedrukte woorden** worden toegelicht in de verklarende woordenlijst achteraan. Namen, indien van belang, vindt men in de lijst van namen.

Haar blik verried verrassing en verontwaardiging. Ze vroeg met aandrang hoe ik dat wist en wierp een schichtige blik op het beeld van Isis.

Ik onthulde dat ik onlangs zijn moeder had gesproken.

‘Dat serpent!’ siste ze.

Ik wees haar erop dat de godin het wellicht niet op prijs stelde dat zulke verwijten in haar tempel werden geuit.

Ze vroeg om vergiffenis en legde uit dat zij en Statulia elkaar zo veel mogelijk trachtten te ontwijken.

Ik vroeg of wat ik had gehoord waar was.

‘Publius Ovidius Naso en ik zijn welgeteld twee jaar getrouwd geweest,’ bevestigde ze, ‘Ik was een cadeau dat hij bij zijn **toga virilis** kreeg. Hij heeft wat met me gespeeld en me dan weggegooid.’

Ze zweeg, sloeg gegeneerd de ogen neer en begon bijna onmiddellijk daarna nogal opzichtig te wenen. Ik wachtte geduldig en respectvol tot ze zichzelf weer onder controle had.

‘Eerlijkheid getuigt van respect, voor Isis en voor jezelf,’ berispte ik haar.

Opnieuw gaf ze me een verontwaardigde blik, die haar door de rode vegen rond haar ogen iets van een Medusa gaf. De godin beschermde me tegen verstening.

Pupilla's schouders zegen neer en ze keek me verontschuldiging aan. Ik weet niet met welke uitstraling de godin mij heeft begiftigd, maar ik kan alleen maar vaststellen dat ze in dit geval mijn opdracht ten zeerste vereenvoudigde.

‘We waren nog jong,’ zuchtte ze. ‘Jong, speels en ons niet bewust van de gevolgen.’

‘Je houdt nog steeds van hem,’ stelde ik vast.

‘Waarom stel je al die vragen, Isidorus? Ik moet hem vergeten. Zeker nu.’

‘En toch, na al die jaren kan één vermelding van zijn naam je nog aan het wankelen brengen.’

‘Ik ben altijd van hem blijven houden,’ bekende ze alsof het een moord betrof. ‘In al die jaren hebben we af en toe... contact gehouden, ook toen ik getrouwd was. Maar nu...’

‘Nu ga je terug naar Falerii. Weet hij ervan?’

‘Als hij het weet, dan niet van mij.’

‘En nu kom je de godin om raad vragen.’

‘Precies.’

Na een stilzwijgend dankgebed aan Isis, schonk ik Pupilla een warme, verwelkomende glimlach en nodigde haar uit haar hart te luchten. Ik verzekerde haar dat wel meer mensen hun verleden in de tempel komen begraven. Ze beweerde dat ze het niet allemaal nog eens wou beleven. Als ze hem niet kon hebben, wou ze vooral vergeten. Ze had zijn brieven al verbrand.

‘Brieven?’ vroeg ik.

Ze beweerde dat zij en de dichter elkaar als kinderen al brieven schreven, nog voor ze getrouwd waren.

‘Je moest eens weten, Isidorus,’ voegde ze eraan toe.

Ik herhaalde dat ik bereid was te luisteren, maar ze vond het beter alle sporen uit te wissen. Ze was van plan ook de rest te verbranden.

‘De rest?’

Opnieuw vertoonden haar wangen een gegeneerde blos.

‘Weet je, Isidorus, je bent niet twee jaar lang ongestraft de echtgenote van een dichter.’

‘Hoezo?’ vroeg ik.

Ze vertelde me dat ze zelf haar hele leven had geschreven. Haar vader was ook schrijver, vooral na de dood van haar moeder; zijn tragedies worden nog zelden opgevoerd maar hij werd ooit wel, zij het niet vleiend, vermeld in een gedicht van Horatius. Hij verkeerde toen in de kring van Messalla. Zij was als enig kind dochter en zoon tegelijk en kreeg daardoor een gedegen opleiding. Hij nam haar ook mee naar voorlezingen. Ovidius was veertien toen zij – zelf dertien – hem voor het eerst ontmoette: hij studeerde toen bij Hyginus, die later curator werd van Caesar Augustus' bibliotheek in de Apollotempel. Zijn broer Lucius was er ook altijd bij. Ze kwamen regelmatig bij Messalla over de vloer. Hun ontmoeting was dus onvermijdelijk.

‘Je zei dat je zelf ook schreef,’ drong ik aan.

‘Voor mezelf. Ik zou het nooit gewaagd hebben iets aan anderen te laten lezen. Zelfs al liep er in Messalla's kring wel een vrouw rond die zich minder geneerde.’

Ik vroeg wat ze dan schreef.

Ze beweerde dat ze gewoon herinneringen noteerde. Ze was in het begin zo onder de indruk van haar belevenissen in de grote Stad dat ze elke dag opschreef wat haar interessant leek, om het gevoel vast te houden. Het werd een gewoonte. Ook na het einde van haar huwelijk bleef ze het doen tot aan Ovidius' tweede huwelijk. Toen wou ze alles in het vuur gooien, maar haar vader had haar bezworen dat het heiligschennis was geschriften te verbranden.

‘Hij heeft altijd iets pompeus gehad,’ voegde ze er glimlachend aan toe.

‘En nu wil je het toch verbranden,’ drong ik aan.

‘Vader is dood.’

‘Het blijft heiligschennis.’

‘Nu doe jij pompeus, Isidorus.’

‘Je kwam Isis om raad vragen. Ik spreek voor Isis. En ik raad je aan je geschriften niet te verbranden. Wie de raad van de godin vraagt verbindt er zich toe die op te volgen.’

Haar vriendschappelijke blik maakte plaats voor religieus ontzag.

Ze hield vol dat ze zich ervan moest ontdoen; ze kon geen nieuw leven beginnen met die last op haar schouders. Alleen het vuur bood zekerheid, en rust.

‘Pupilla, herinneringen kun je niet verbranden, zeker niet als ze nog zo levendig zijn.’

‘Maar wat moet ik dan doen? Mijn verloofde is een goede man: hij verdient het niet me te moeten delen met mijn verleden.’

‘Het is niet je verleden dat je kwelt, Pupilla, maar de spijt die je erover voelt.’

Ik legde uit dat ze moest leren aanvaarden. Iets is maar een last als men het een last vindt.

In haar blik las ik verrassing, en iets dat neigde naar opluchting. Maar plots vertroebelde haar blik weer en een zorgelijke vore doorploegde haar voorhoofd.

‘Maar het is niet alleen een last voor mij. Mijn nieuwe man zou het niet begrijpen.’

Ik stelde haar gerust: Isis kent de zwakheid van de mens. Van onvolmaakte wezens wordt geen perfectie geëist. Goede wil en oprecht berouw volstaan om haar zegen te genieten.

‘Gezegend zij de godin,’ prevelde ze. ‘Maar wat betekent dat voor mijn probleem?’

‘Om daarop te antwoorden, moet ik eerst weten wat het is. Je bent bang dat anderen je verleden zullen ontdekken. Waarom geef je het niet in bewaring bij de godin?’

Ze deinsde achteruit met roodgloeiende wangen, schudde heftig het hoofd en opende en sloot geluidloos haar mond alsof de schaamte haar tong verlamde.

‘Domina Pupilla,’ zei ik opnieuw formeel, ‘Het is duidelijk dat je verleden je zodanig bezwaart dat het je de spraak beneemt, zelfs tegenover een priester van Isis, die niet meer is dan het Oor van de barmhartigste aller godinnen. Je wilt je zelfs ontdoen van herinneringen die je ooit zo dierbaar waren dat je ze aan papyrus hebt toevertrouwd, omdat je vreest dat ze je reputatie en je huwelijk op het spel kunnen zetten. De oplossing voor beide problemen is dezelfde: breng je geschriften naar de tempel. Zo zal de godin vernemen wat je kwelt zonder dat je het onder woorden moet brengen. Ze zal je kunnen uitleggen hoe je met jezelf in het reine kunt komen. Tegelijk leg je het verleden voor eeuwig te rusten in het diepste heiligdom op aarde. Als ingewijde weet je dat de godin niet toestaat dat haar mysteriën haar tempel verlaten.’

Ze keek me onderzoekend aan, als zocht ze nog steeds naar een reden om te weigeren.

‘Aanhoor de helende raad van Isis, en als je het daarna nog wenst, zullen je geschriften alsnog het offervuur voeden.’

‘Ik zal erover nadenken, Isidorus,’ zuchtte ze en vertrok.

Ik zag Pupilla niet meer weer, maar de volgende dag bezorgde een stevig gebouwde slaaf me een kist. Ik liet ze naar mijn cel dragen en zei hem zijn meesteres te bedanken voor haar vertrouwen. Hij zei dat ze voor de eerste Equirria (27 februari) weer in Roma zou zijn.

Eens hij vertrokken was trof ik in de kist, die enkel was gesloten met een zegel, een indrukwekkende, zorgvuldig gestapelde verzameling papyrusvellen aan. Wat hieronder volgt is een ruime selectie daaruit, met waar nodig een kleine verduidelijking. Ik heb me bij mijn keuze vooral laten leiden door relevantie voor mijn opdracht – in zo breed mogelijke zin – eerder dan door de bekommernis Pupilla's reputatie te vrijwaren. Opnieuw roep ik de goddelijke sanctie in om me voor deze indiscretie te verschonen. Om Ovidius te begrijpen moet men ook de wereld om hem heen kennen.

PUPILLAE LIBER DIURNUS

1. Consulaat van Gaius Julius Caesar Octavianus (vijfde maal) en Sextus Appuleius, zoon van Sextus. (29 v. Chr. *schrikkeljaar*)²

G³ - Mercuralia (15 mei)

Dit boek is eigendom van Pupilla, dochter van Lucius Pupius. Onze tak van de gens Pupia kwam enkele generaties geleden vanuit Pagus Pupius in Falerii wonen en werd een van de voornaamste families van de stad van de negen poorten, gewijd aan Juno Curitis, beroemd om zijn witte runderen. Mijn vader heeft als krijgstribuun gediend in de legioenen van de beroemde Gnaeus Pompeius Magnus, bezit enkele landgoederen en schrijft tragedies. Mijn oom Aulus Pupius Rufus was **quaestor pro praetore** in Cyrenaica en Creta in de jaren voor de slag bij Actium, waar hij sneuvelde aan de zijde van Marcus Antonius. Een van mijn voorvaderen uit de uitgestorven Romeinse tak van de familie, Marcus Pupius, was een kinderloze senator en adopteerde een zekere Marcus Calpurnius Piso, die als Marcus Pupius Piso consul werd samen met Marcus Valerius Messalla Niger (61 v. Chr.). Ikzelf ben geboren onder het consulaat van Marcus Aemilius Lepidus en Lucius Munatius Plancus (42 v. Chr.). Mijn moeder is enkele jaren geleden gestorven. Vader is nooit

² In de eerste decennia van de Juliaanse kalender laste men door inclusief te tellen verkeerdelijk om de drie jaar een schrikkeljaar in. (44-41-38-35-32-29...) Om de vierjaarlijkse cyclus te herstellen waren er tussen 8 v. Chr. en 4 n. Chr. geen schrikkeljaren.

³ De dagen hadden een kenletter van A tot H, deze periode van 8 dagen tussen twee marktdagen (nundinae, gemarkeerd met H) - een internundinum – is de voorloper van onze week.

hertrouwd. Soms grapt hij dat hij een unifeminus⁴ is. Maar ik denk dat hij nog steeds treurt om mama.

Mijn vader heeft me op mijn dertiende verjaardag naar zijn huis in Roma gebracht omdat hij me wil voorstellen aan Marcus Valerius Messalla Corvinus, de zoon van Niger. Er bestaat volgens hem nog altijd een band tussen de gens Valeria en de gens Pupia. Ik ben erg opgewonden: vaders Romeinse huis op de Esquilinus is best groot en alles is hier zo mooi en anders en de mensen zijn zo gecultiveerd. Ik heb al veel mooie dingen gezien: er zijn zoveel festivals in Roma. Op mijn verjaardag werd de laatste dag van de Floralia gevierd, het feest ter ere van de godin Flora. Al die mensen in veelkleurige kleren, de bloemen en de prachtige offerplechtigheid in de tempel. (En er liepen ook veel nauwelijks geklede vrouwen op straat en ze gedroegen zich heel brutaal! De mannen hadden sterretjes in hun ogen!⁵) Gisteren zagen we een andere plechtigheid. De Vestaalse maagden gooiden grote stropoppen in de rivier maar niemand wist ons precies te vertellen waarom, alleen dat het een eeuwenoud gebruik was. En vandaag wordt Mercurius vereerd.

Vader heeft me verteld dat veel Romeinse mannen tegenwoordig een gecultiveerde vrouw zoeken en hij zegt dat ik dus goed moet luisteren naar de mensen die we ontmoeten als ik bij een van hen in de smaak wil vallen. Ik heb daarom besloten elke dag op te schrijven wat ik me herinner. Niet alleen is het een goede oefening om mooi te leren schrijven, ik zal zo ook beter al het interessante en opwindende kunnen onthouden dat ik hier in Roma zie, hoor en meemaak. Zoals de volksvergadering en de senaat hun **acta diurna** hebben, zo wordt dit mijn **liber diurnus**⁶. Vader zegt dat weinig vrouwen de kans krijgen

⁴ Een man die maar één echtgenote heeft gehad. Een neologisme van Pupius gebaseerd op univira, een vrouw die maar één echtgenoot heeft gehad.

⁵ De Floralia was ook de feestdag van de prostituees die schaars gekleed rondliepen in de stad.

⁶ dagboek

de mensen aan wie hij me wil voorstellen te ontmoeten. Als ik dus opschrijf wat me daar opvalt zal ik zeker een voordeel hebben op andere meisjes. Misschien word ik later wel bekend als ‘de geleerde Pupilla’. Moge Juno over me waken.

C - 14de dag voor de **Kalendae** van Junius (19 mei)

Het huis van Messalla is prachtig! Alle huizen op de Palatinus zijn enorm! Messalla woont in de helft van een groot luxueus gebouw (vroeger eigendom van Marcus Antonius!) op de rand van de zuidwesthelling van de heuvel, dat hij deelt met de beroemde Marcus Agrippa. Vader zegt dat dit een idee geeft over hoeveel respect Messalla geniet bij Caesar Octavianus, aangezien die zijn beste generaal heeft gedwongen een huis met hem te delen. Je zou ook kunnen denken dat het niet heel eervol is iemand anders in je huis te moeten toelaten. Het staat vol prachtige standbeelden, de vloeren zijn van veelkleurig marmer en de muren zijn zo mooi beschilderd dat je de indruk krijgt dat je door een raam naar buiten kijkt.

Vader werd door Calpurnia, de vrouw van de grote Messalla, vriendelijk ontvangen. Ze oogt heel voornaam en misschien daarom ouder dan zesentwintig jaar. Ze kende vader niet maar ze zei dat elke verwant van haar illustere schoonvaders mede-consul welkom is in het huis van Messalla Corvinus. Zeker als hij schrijver is. Bovendien was Pupius Piso voor zijn adoptie een Calpurnius, en dus ook een verre verwant van haar. Messalla zelf was er niet: zijn mandaat als gouverneur in Syria is wel afgelopen, maar hij moet wachten op de komst van zijn opvolger voor hij naar Roma kan terugkeren. Vader keek een beetje teleurgesteld, maar hij bleef beleefd. Toen hij me had voorgesteld zei ze dat ik ongetwijfeld vele jonge mannen het hoofd op hol zou jagen. Ik werd er helemaal verlegen van. Ze vroeg wat ik van Roma vond en of ik al veel mensen had ontmoet. Ik was zo nerveus! Ik kon geen woord uitbrengen.

We werden vergast op hapjes zoals ik er nog nooit heb geproefd. Ik moet een dwaas gezicht hebben getrokken want ik

zag Calpurnia lachen toen ze me zag eten. Het is ook allemaal zo nieuw!

Ze zei dat Messalla binnen een maand weer in Roma wordt verwacht. Ze is van plan een groot feest te houden voor al zijn vrienden en vroeg waar we verbleven in Roma zodat ze ons tijdig een uitnodiging kon sturen. Er zullen veel andere schrijvers aanwezig zijn, zei ze. Ze noemde een paar namen, die me niets zeiden, maar vader kent ze duidelijk wel, want hij knikte goedkeurend. Calpurnia zei dat hij mij gerust kon meebrengen: er waren wel vaker vrouwen aanwezig op Messalla's bijeenkomsten. Ze zou er persoonlijk op toezien dat ik met respect werd behandeld.

‘Vrouwen!’ Ik ben pas dertien!

Vader zei dat hij het belangrijk vindt dat ik andere schrijvers leer kennen. Als een vrouw de interesses van haar man deelt en in gezelschap kan meepraten krijgt ze niet alleen zelf meer aanzien, maar ook haar man. Hij zei dat hij op zoek was naar een goede grammaticus. Calpurnia raadde hem een zekere Hyginus aan.

Ik vind het wel raar. Moet ik als enig meisje tussen al die jongens gaan zitten? Vader zegt dat ik me geen zorgen moet maken. Hij zal onze slaaf Bagoas meesturen, en als het te gênant is, zal hij Hyginus vragen of hij me niet bij ons thuis les kan komen geven.

F - 11de dag voor de Kalendae van Junius (22 mei: marktdag)

Hyginus is een heel vriendelijke man. Hij is een vrijgelatene van Caesar Octavianus en is ondertussen een hele beroemde grammaticus geworden. Er studeren enkele zonen van vooraanstaande Romeinen bij hem. Hij kwam ons zelf bezoeken in ons huis op de Esquilinus: zo’n typische Griek met een grote neus en een ringbaardje, maar hij legde uit aan vader dat hij de modernste onderwijsideeën volgt. Zo besteedt hij ook aandacht aan Romeinse schrijvers: Ennius, Pacuvius, Terentius, Lucretius, Cato en Catullus om zijn leerlingen beter voor te

bereiden op de Latijnse welsprekendheidslessen later bij de retor. Sommige retoren willen hun leerlingen een poëtische stijl aanleren.

Hij zei dat ik welkom was: er zijn nog enkele jongedames van wie de ouders een literaire opvoeding belangrijk vinden. Hij noemde een Cornelia, een Domitia en een Terentia. De lessen vinden plaats in een zuilengalerij op het Forum Holitorium, tegenover de tempel van Juno Sospita. Er is een aparte bank voor meisjes. We zitten wel achter de jongens ‘omdat jullie hen anders te veel afleiden,’ zei hij glimlachend. Momenteel heeft hij een tiental leerlingen. Hij selecteert heel streng. Daarom wou hij me eerst een paar vragen stellen.

Die waren geen probleem. Hij vroeg me welke Griekse dichters ik kende en wat ze hadden geschreven. Hij liet me ook een stukje Grieks voorlezen - iets van Simonides, geloof ik - en stelde me een paar vragen over Latijnse grammatica.

Ik vond hem een beetje gewichtig doen voor een vrijgelatene, maar vader zei dat iemands belang niet altijd af te lezen is aan zijn status. Ooit zou ik het begrijpen, beweerde hij.

H - Kalendae van Junius (*1 juni*)

Eerste les bij Hyginus. Het is allemaal heel indrukwekkend. De meeste jongens zijn duidelijk van voornamen families: ze hebben allemaal hun **paedagogus** bij zich, die hen tijdens de pauzes geen minuut uit het oog verliest. Sommigen dragen dure tunieken en spreken in een heel deftig Romeins accent of zelfs in het Grieks. Hyginus stelde me kort voor aan de anderen en ik zag enkele jongens ondeugend naar me kijken. Daarna stuurde hij me naar de achterste bank. Daar zaten we met drie meisjes. De twee anderen deden wat uit de hoogte; ze stelden zich zelfs niet voor, maar ik deed maar alsof ik het niet merkte.

Hyginus liet de jongens grote stukken Homeros en Ennius voordragen. Hij verbeterde hun fouten en hun intonatie. Sommigen waren heel goed, in ieder geval beter dan de

voordragers die ik in Falerii heb gehoord op de literaire avonden van vader.

Meisjes mogen niet voordragen.

Na het voorlezen besprak Hyginus de tekst vers voor vers en gaf uitleg bij de aardrijkskundige namen en de namen van de Griekse en Romeinse helden. Nu begrijp ik ook waarom ik drie wastafeltjes moest meebrengen; het is de bedoeling dat we noteren en onthouden wat Hyginus ons vertelt.

Hyginus gaf ons ook een overhoring; hij stelde vragen uit de vorige les, dus ik kon helemaal niets antwoorden, maar ik was te zeer onder de indruk om er iets van te zeggen. Ik schreef dan maar op mijn tafeltje: **NOVICIA** (*nieuwe leerlinge*).

‘Morgen niet meer.’ stond er onderaan toen ik het wastafeltje terugkreeg.

Aan het eind van de les dicteerde Hyginus twee nieuwe teksten. Een Griekse van Hesiodos en een Latijnse van Pacuvius. We schreven ze op en Hyginus zei dat we ze morgen in de les zouden bespreken. We moeten ze thuis op papyrus overschrijven en morgen meebrengen.

Ik vertrouwde mijn Grieks niet helemaal en wou aan een van de andere meisjes vragen of ik mijn tekst met de hare mocht vergelijken. Ze zei dat ze van haar ouders niet met boerenmeiden mocht omgaan. Trut.

‘Laat eens kijken,’ zei een vriendelijke stem. Mijn hart sprong bijna uit mijn keel.

Achter me stond een stevige jongen van een jaar of vijftien: de eerste haartjes van een baardje. Ik keek zenuwachtig om me heen, maar ik zag nergens een paedagogus. Hyginus stond nog vooraan in de zuilengang, maar hij besteedde geen aandacht aan ons.

Hij stak zijn hand uit naar mijn wastafeltje en herhaalde: ‘Laat eens kijken.’ Ik sloeg even mijn ogen op en keek recht in de zijne. Meteen was ik niet meer zeker dat hij het over mijn wastafeltje had. Toch gaf ik het hem.

‘Lucius!’ hoorde ik iemand roepen. Ik zag een wat lomp ogende slaaf en een iets jongere knaap. Lucius negeerde hen en las mijn tekst zorgvuldig na.

‘Niet slecht,’ zei hij, ‘Deze omikron moet een omega zijn,’ wees hij.

‘Dank je,’ brabbelde ik.

‘Ik ben Lucius. Aangenaam.’

‘Lucius, laat Pupilla met rust!’ klonk plots de stem van Hyginus, maar echt boos leek hij niet.

‘Pupilla?’ herhaalde Lucius, ‘Welkom in de klas. Ik ben Lucius. Lucius Ovidius Naso.’

En toen vertrok hij met zijn slaaf en zijn broer. Kort daarna kwamen Bagoas en Nape me ophalen.

Lucius. Hij is zo rustig. Zo vriendelijk. En zo knap. Zijn broer zag er ook vriendelijk uit, maar kinderachtiger. Naar de les gaan was al spannend, het is opeens nog veel spannender geworden.

G – 7de dag voor de **Idus** van Junius (8 juni)

Vandaag moesten we die monoloog voordragen die Hyginus ons enkele dagen geleden had opgegeven. Allemaal nogal hoogdravend, vond ik: ‘Een woesteling moet met woest gezag worden onderdrukt, een wreedaard op wrede wijze.’ (*uit Astyanax van Accius*)

Echt iets voor de jongens: Fabius en Licinius haalden hun meest bekakte stem boven. Tuticanus en Atticus lazen met dreigend trillende stem. Lucius klonk een beetje slapjes. Zijn broer Publius was vreselijk grappig; hij las het zo overdreven voor dat iedereen in een deuk lag; Hyginus berispte hem, maar ik zag aan het lachje in zijn mondhoek dat hij niet echt boos was. Ik kon bijna niet ophouden met lachen: Hyginus gaf me een diepe frons en aan Cornelia's opgetrokken neus kon ik zien dat ik me heel boers gedroeg. Kan ik het helpen dat Publius zo grappig is?

Gelukkig doet Terentia minder uit de hoogte, sinds ze weet dat vader schrijver is. Ze is een verre verwant van Gaius Terentius Varro, die jaren geleden het epos *Bellum*

Sequanicum schreef over Julius Caesars oorlog tegen de Germanen. Volgens Terentia zijn zijn liefdesgedichtjes voor 'Leucadia' leuker. De familie van Terentia is heel ingewikkeld: haar grootvader Aulus Terentius Varro werd een paar jaar voor haar geboorte geadopteerd door Gaius Licinius Murena, de broer van een ex-consul (die ooit nog door Cicero werd verdedigd wegens corruptie!). Hij noemde zich daarna Aulus Terentius Varro Murena. Hij had toen al twee zonen en een dochter: zijn oudste, Aulus junior, is senator en de jongste Lucius - Terentia's vader - werd kort na haar geboorte op zijn beurt geadopteerd door de eerdergenoemde ex-consul Lucius Licinius Murena en heet nu officieel Lucius Licinius Varro Murena. Dat hele adoptiegedoe had iets met erfenissen te maken, maar daar was ze niet heel duidelijk over. Haar tante Terentia - de zus van Aulus en Lucius - is getrouwd met Gaius Maecenas, de beroemde en beruchte vriend van Caesar Octavianus. Mijn Terentia heet dus voluit Terentia Murena, maar ze voelt zich naar eigen zeggen meer een Varro dan een Murena. Er is ook geen enkele Murena die ooit gedichten schreef. Ik moet zeggen: ik was aangenaam verrast dat ze ondanks haar hoge connecties zo normaal tegen me deed. Ik ben jaloers op haar lichtbruine haren: ze lijkt bijna op een Gallische!

Wij meisjes mochten weer niet voorlezen maar dat vonden we dus niet erg: Accius is niet echt iets voor ons. Ik heb wel bij vader geklaagd over het feit dat ik op school niets mag zeggen: Hyginus is veel te ouderwets! De tijd van Lucretia⁷ is toch al lang voorbij! Trouwens, wat kan er gebeuren als we de aandacht op ons zouden vestigen? Hyginus is er toch bij en onze slaven ook: die gaan heus niet toelaten dat er iets met ons gebeurt. Denken ze nu echt dat de jongens zich niet meer zullen kunnen beheersen als ze een meisje een stuk uit Hippolytus⁸ of uit de

⁷ Deugdzame vrouw die in 509 v. Chr. zelfmoord pleegde nadat ze was verkracht door de zoon van de koning, hoewel haar zelf geen schuld trof.

⁸ Een tragedie van Euripides

Heautontimoroumenos⁹ horen voorlezen? Cornelia vindt ons natuurlijk losbandige wichten - tja, als je uit de familie van Scipio Africanus stamt...

Vader zei dat meisjes helemaal niet moeten leren voordragen. We zijn daar om te leren wat onze toekomstige echtgenoten hebben geleerd, zodat we in gezelschap niet als domme provinciaaltjes overkomen. Als ik wil voordragen, moet ik dat maar voor hem doen, zei hij.

Maar hoe weten die 'toekomstige echtgenoten' dan hoe slim we zijn als we dat nooit mogen tonen? En Cornelia Gracchi¹⁰ was toch ook een uitstekende redenaar en dat is zo lang geleden!

'Haar familie had zoveel gezag dat ze het zich kon permitteren. Pas op, Pupilla,' zei vader, 'een geleerde vrouw wordt maar gewaardeerd als ze niet met haar geleerdheid te koop loopt.'

En toen vertelde hij het verhaal van Hortensia, de dochter van de beroemde advocaat Hortensius, die in mijn geboortjaar een toespraak hield op het forum om te protesteren tegen de belastingen van de **Drie Mannen** op de bezittingen van de rijkste vrouwen in Roma. Met haar toespraak slaagde ze erin die te laten verlagen, maar ook al werd ze bewonderd om haar woorden, ze werd ook bekritiseerd om haar gebrek aan schaamte.

Ze kreeg tenminste haar zin.

Ik weet dat ik goed zou voordragen, beter dan de meeste jongens. Beter dan Lucius. Hij gaf me een knipoogje na afloop van de les, maar ik liet niets blijken. Terentia heeft wel door dat hij een oogje op me heeft. Zij ziet meer in zijn broer, ook al is die een jaar jonger.

Publius is veel wilder dan Lucius: hij voert altijd het hoogste woord en schaamt zich niet om oudere leerlingen te onderbreken als ze volgens hem onzin uitkramen. Sommigen werpen af en toe dreigende blikken op hem, maar Lucius is een

⁹ 'De Zelfhater', een komedie van Terentius

¹⁰ De moeder van de gebroeders Gracchus (2de E. v. Chr.) was uitzonderlijk goed opgeleid.

kop groter dan zijn broer en erg gespierd, ook al is hij volgens mij heel zachtmoedig. Bovendien worden ze altijd naar school gebracht door een reus van een slaaf, dus durft niemand het aan om Publius een lesje te leren. En met zijn fratsen maakt hij ook vrienden: Tuticanus en Atticus trekken vaak met hem en Lucius op. Hij kan ook het best voordragen. Laatst in dat stuk uit de Medea van Ennius was hij zo'n overtuigende Medea dat je bijna vergat dat hij een jongen is.

C - de dag voor de Idus van Junius (12 juni)

De hele stad is gek geworden, gek van vreugde. Caesar Octavianus is teruggekeerd uit Aegyptus waar hij de verrader Antonius en zijn Aegyptische concubine Cleopatra had verslagen. Vader loopt wat te knorren en te brommen dat de mensen snel vergeten. Hij is niet zo dol op Octavianus - onze familie en veel van onze vrienden hebben jaren geleden veel land verloren omdat hij dat aan zijn soldaten heeft gegeven.

Ik weet niet goed wat ik ervan moet denken, maar de mensen in de stad zijn zo uitgelaten dat ik het niet kan laten om zelf ook opgewonden te zijn. Overal lopen mensen op straat te juichen en druk te discussiëren en er worden offers gebracht ter ere van de overwinnaar. Zelfs Octavianus' collega, **consul suffectus** Potitus Messalla, een neef van Messalla Corvinus, is persoonlijk een offer gaan brengen in de tempel van Jupiter op de Capitolinus. Vader zei dat hij nog nooit zulke 'abjecte' onderdanigheid had gezien.

Octavianus moet zich ('zoals gewoonlijk,' zei vader) enorm verrijkt hebben in Aegyptus, want hij heeft naar het schijnt al zijn schulden afbetaald en al zijn schuldenaren hun schuld kwijtgescholden, maar ook al zijn soldaten en officieren veel geld gegeven en aan elke man en jongen in de stad vierhonderd sestertiën geschonken.

Het heeft in ieder geval het voordeel, zei vader, dat we die lening voor de heraanleg van de tuin nu veel goedkoper zullen kunnen krijgen. Er is nu zoveel geld in Roma dat de rente van

twalf naar vier procent is gedaald. De prijs van brood en wijn en eigenlijk van zowat alles is er wel door gestegen. Blijkbaar worden dingen duurder als er veel geld is, en goedkoper als er weinig is. Weer iets bijgeleerd dat ik bij Hyginus niet te horen zal krijgen.

Iedereen kijkt uit naar de grote triomftocht die de senaat aan Octavianus heeft toegekend. Maar het zal nog wel een paar internundina duren want als hij even weelderig zal zijn als die van Julius Caesar na zijn terugkeer uit Aegyptus zullen ze er veel werk aan hebben om alles georganiseerd te krijgen, zegt vader.

Naar het schijnt is Octavianus ook niet heel gezond: vader was onlangs op bezoek bij een zekere Valgius Rufus - die schrijvers zoeken voortdurend elkaars gezelschap op; als er geen rijke mensen zijn die voorlezingen of feesten organiseren, zijn er de bijeenkomsten van de **Dichtersgilde** in de tempel van de Muzen. Valgius is vijfenveertig, net als vader, en niet alleen bevriend met Messalla maar ook met Octavianus' grote vriend Maecenas. Hij heeft hem en een andere dichter, Vergilius, vergezeld toen ze de imperator gingen verwelkomen in Atella, waar hij een paar dagen heeft moeten rusten voor hij naar de stad kwam. Vergilius en Maecenas hebben om beurten Vergilius' nieuwe gedicht over de landbouw aan de zieke voorgelezen. Stel je voor: meer dan tweeduizend hexameters! Geen wonder dat ze met z'n tweeën waren. En een wonder dat Octavianus het heeft overleefd: een gedicht over landbouw lijkt me zowat het saaiste wat ik me kan voorstellen. Tenzij een gedicht over geneeskrachtige planten. Vaders nieuwste literaire kennis, een zekere Aemilius Macer, is hier gisteren komen dineren en hij had het de hele avond over helleboor en look en wilde selder. Ik dacht dat ik zelf in een plant zou veranderen.

Gelukkig liep ik gisteren op weg naar het Forum Holitorium Terentia tegen het lijf. Ze heeft ontdekt waar Lucius en Publius wonen: kennelijk heeft hun vader een villa op een heuvel nabij de Mulviusbrug zo'n drie mijl ten noorden van het forum, op het kruispunt van de Via Claudia met de Via Flaminia. Het is een eind uit de stad, dus lijkt het me gemakkelijker als Lucius

mij komt opzoeken. Ik denk niet dat ik een excuus kan verzinnen om alleen tot daar te gaan. Hoewel, misschien samen met Terentia. Haar slavin kan wel haar mond houden en Nape wind ik wel rond mijn vinger...

G - 16de dag voor de Kalendae van Julius (*16 juni*)

Met alle drukte rond Caesar Octavianus hadden we het bijna niet gemerkt, maar Messalla Corvinus is ook terug in Roma! Vandaag kwam een slaaf van zijn vrouw Calpurnia langs om ons - zoals ze had beloofd - uit te nodigen voor zijn grote welkomsteft. Hij vertelde erbij dat het extra luisterrijk zou zijn omdat zijn meester de grote eer te beurt was gevallen te worden gekozen in het eerbiedwaardige priestercollege van de **Akkerbroeders**. Vader legde me achteraf uit dat het een zo goed als vergeten priestercollege is dat ooit nog door Romulus werd gesticht ter ere van de Dea Dia, een oude vruchtbaarheidsgodin, en dat Octavianus weer heeft ingevoerd. Hij heeft iets met de oude religie: overal in Roma worden vervallen tempels hersteld.

De namen van de mensen die verder nog zijn uitgenodigd doen vader duizelen. Er zijn veel senatoren en ridders, maar vooral de dichters interesseren hem. Valgius Rufus zal er uiteraard zijn, maar ook Aemilius Macer en vele anderen. Messalla heeft ook een aantal redenaars uitgenodigd. Ik moet zeggen dat ik nog nooit van hen heb gehoord, maar volgens vader zijn het allemaal zowat goden op aarde.

Octavianus zelf en zijn entourage komen niet. Ze hebben het te druk met de geplande triomf. Ik ben blij: dan zal ik in ieder geval niet naar die Vergilius zijn gedicht over de landbouw moeten luisteren. Al zijn er geruchten dat Livia Drusilla, de vrouw van Octavianus, misschien zou komen, samen met zijn stiefzoon Tiberius Nero. Tiberius is van mijn jaar, volgens vader. Zou hij iets zien in een geleerde jongedame uit Falerii? Anderzijds is de kans groot dat hij nog zijn eerste baardharen moet krijgen en dat 'zijn ballen nog niet zijn ingedaald,' zoals Terentia zou zeggen.

Het is nauwelijks te geloven, maar gisteren las Hyginus ons een stuk van dat nieuwe landbouwgedicht van Vergilius voor. Een soort loflied op Italia. Ik moet zeggen: het viel me wel mee. Het klinkt allemaal zeer mooi, toch zoals Hyginus het voorleest. De jongens hebben weer een opdracht voor volgende les. Wij dames worden alweer verondersteld enkel braafjes te luisteren. De rest van de les rafelden we een tekst van Theokritos uiteen. Iets over een Cycloop (*Theokritos Idylle 11*): Hyginus wees ons op de stijlfiguren in de tekst en liet er ons zelf ook een paar zoeken. Dat gepeuter haalt de charme er wel een beetje uit, maar we konden toch weer even lachen toen Publius een stuk moest voorlezen en een supergrappige Cycloop speelde. Hyginus had er deze keer geen geduld mee en gaf hem een stevige uitbrander. Ik ving even Lucius' blik en die liet duidelijk blijken dat hij ook niet meer wist wat hij met zijn broer aan moest. Ik glimlachte maar wat. God, wat ben ik toch een lafaard! En binnenkort begint de schoolvakantie en zie ik hem niet meer.

A - 13de dag voor de Kalendae van Sextilis (20 juli)

Ik weet niet waar ik moet beginnen: de grote dag van het feest bij Messalla. Vader was vreselijk gespannen. Zijn laatste tragedie lijkt bij zijn collega-schrijvers wel in de smaak te vallen, maar hij zei dat veel afhing van de indruk die hij op Messalla zelf zou maken. Met al die nieuwe rijke mensen die op zoek zijn naar schrijvers om hun feesten en spelen mee op te vrolijken, zou een goed woord van Messalla vaders prestige enorm doen toenemen.

‘Kijk maar naar Tibullus,’ zei hij. ‘Die heeft nog nooit een gedichtenbundel gepubliceerd en hij is bijna nooit in Roma, maar omdat hij de protegé van Messalla is ligt zijn naam op ieders lippen en praat iedereen over zijn gedichten. Hij zal er ook zijn vanavond.’

Vader hoopte dat hij even met Messalla zou kunnen praten over een voordracht. Niet op het feest, natuurlijk, maar later.

Als Messalla bij ons thuis komt, of vader mag voordragen in zijn huis, dan word ik misschien nog de dochter van een beroemde tragicus.

Het was te verwachten, maar vader kreeg niet onmiddellijk de gelegenheid om met de grote Messalla te praten. Bij het binnenkomen werden we wel aan de gastheer voorgesteld, maar meer dan een vriendelijk knikje en een opgetrokken wenkbrauw kregen we niet. Ons **triclinium** was ook ver van dat van de gastheer en zijn familie verwijderd.

We kregen wel veel en soms heel vreemd voedsel voorgeschoteld: gierig is Messalla zeker niet.

Aan de hoogste tafel lag naast hem en zijn vrouw ook hun zoontje aan. Messallinus heet hij volgens vader, en hij is zeven, maar hij kijkt al alsof hij evenveel vijanden van Roma heeft verslagen als Caesar Octavianus. Naast hem lag een jongeman met een strijdlustige blik: Messalla's geadopteerde zoon Lucius Valerius Publicola. Verder was er nog een jongere vrouw en naast haar lag, aan de gelijkenis te zien, haar moeder. Volgens vader een zus en nicht van Messalla. Ook de consul Potitus Messalla en diens vrouw en zoon. De laagste bank werd bezet door een oudere zus van Corvinus. Vader zei dat beide zussen van Messalla weduwe waren. De oudste was eerst getrouwd met een neef van Octavianus, Quintus Pedius, die overleed in het jaar voor mijn geboorte, toen ze beiden consul suffectus waren. Dat is pech hebben. Of geluk, dat je dat consulaat toch nog haalt voor je sterft. Haar tweede echtgenoot lag naast haar, maar zijn naam kende vader niet. Onderaan lag nog iemand die sterk op Valeria leek. Dat was – weer volgens vader, en hij kreeg achteraf gelijk – haar zoon, Quintus Pedius junior.

Consul Potitus' vader en broer – beiden ex-consuls en beiden zoals onze gastheer Marcus Messalla genaamd – lagen met hun familie aan op het triclinium rechts van de eretafel. Tiberius en Livia zijn uiteindelijk niet opgedaagd.

Dat Messalla van schrijvers houdt was wel duidelijk. Na elke gang in de maaltijd was er een pauze waarin één of twee dichters

voorzien uit hun werk. Na het voorgerecht mocht Valgius Rufus voorlezen uit zijn elegieën. Het ging over zijn liefde voor een ontrouwe knaap die Mystes heet. Maar de manier waarop hij het voorlas gaf mij het idee dat het al lang geleden was en hij er ondertussen overheen was geraakt. Of anders had hij alles gewoon verzonnen. Ik weet nog dat ik zijn verzen mooi vond klinken, maar ik kan me er geen enkel van herinneren. Niemand liet iets merken, maar ik vind het toch vreemd, een man die verliefd wordt op een jongen. Maar blijkbaar kan dat dus ook...

Na het hoofdgerecht werden we vergast op enkele stukken van redevoeringen van een zekere Porcius Latro. De man kon heel mooi voordragen en het klonk allemaal heel indrukwekkend, maar hij heeft een wat vreemd accent en ik begreep niet zo goed waar het over ging. De meeste anderen kennelijk wel (of ze deden alsof) want hij kreeg veel applaus.

Nadat Latro weer was gaan aanliggen stond plots iemand op van zijn ligbank en begon zomaar voor te dragen. Na een tijdje begreep ik dat dit zo afgesproken was en dat Messalla zijn gasten wilde verrassen met iemand die zogezegd spontaan begon te dichten. Ik zag dat vader helemaal van de kaart was. Ik vroeg hem wat er scheelde. Hij keek me aan met grote ogen, wees de man aan en zei dat het Varius Rufus was, een goede vriend van Maecenas. Hij zei ook dat Varius op vraag van Octavianus een tragedie heeft geschreven die zal worden opgevoerd tijdens de triomftocht. Hogere eer kan een tragicus kennelijk niet bereiken. En het was een even grote eer voor Messalla dat een van Octavianus' favoriete dichters was gekomen om zijn feest op te luisteren. Varius lag inderdaad vlak bij het triclinium van de familie op de voornaamste plaats van zijn eigen triclinium.

Hij kreeg veel applaus voor deze verzen, die ik later heb opgezocht in vaders bibliotheek. Het komt uit een gedicht dat 'Over de dood' heet:

*'Hij verkocht Latium en de gronden van de Romeinen
roofde hij, stelde de wet en herstelde hem tegen betaling.'*

Naar het schijnt was dat verdoken kritiek op de dode Marcus Antonius, een verwijzing naar de tijd waarin hij het burgerrecht uitdeelde aan volkeren buiten Italia en Romeinen vogelvrij verklaarde na de slag bij Philippi.

Maar de grootste verrassing van de avond voor mij lag aan datzelfde triclinium, links van dat van Messalla's familie. Bij het binnenkomen had ik al een lange oude heer gezien, al wist ik niet waarom hij me bekend voorkwam. Toen het dessert werd geserveerd zag ik hem de aandacht van Messalla trekken. Iemand aan een triclinium tussen ons in stond even op, waarschijnlijk om naar de latrine te gaan, en toen zag ik naast de man Lucius en Publius Ovidius liggen. Ze gedroegen zich alsof ze in dit huis oude bekenden waren! De oude man was natuurlijk hun beruchte vader: Lucius lijkt sprekend op hem.

Met 'berucht' bedoel ik dat ik Publius op school vaak over zijn vader heb horen klagen tegen Atticus en Tuticanus. Lucius probeert hem dan altijd een beetje in te tomen, maar als je Publius mag geloven is hun vader zo'n typische, ouderwetse provinciaal met een bloedhekel aan alles wat met poëzie te maken heeft, én een voetveeg van Messalla, maar ik zag dat de grote man de oude Ovidius toch met veel respect behandelde en aandachtig luisterde naar wat hij te vertellen had, dus dat was zeker overdreven.

Ik wou opstaan en naar de twee broers toe gaan, maar ook al mogen vrouwen in het huis van Messalla meer dan in andere Romeinse gezinnen, ik denk niet dat ze dat goed hadden gevonden. Toch lag ik me vreselijk te vervelen naast vader, die aan de praat was geraakt met een jongeman, een zekere Cotta, nog iemand die de aandacht van Messalla wou trekken voor zijn poëzie. Een epos, geloof ik: ik hoorde hexameters citeren.

Ik probeerde door langdurig staren Lucius of Publius naar me te doen omkijken, maar ze waren te druk bezig met hun dessert en het gesprek tussen hun vader en Messalla. Die stelde hen af en toe ook een vraag. Misschien over de lessen bij Hyginus?

Ik dacht al dat ik minstens tot de volgende les zou moeten wachten om het te weten - als ik al de kans zag Lucius even alleen te spreken -, toen het lot mij en vader te hulp schoot.

De vrouw links van Messalla stond op en wandelde door de grote eetzaal. Bij elke tafel bleef ze even staan en sprak de gasten vriendelijk aan. Er was iets vreemds met haar ogen. Ze keken vermoeid en ondeugend tegelijkertijd, alsof wat ze deed eigenlijk niet hoorde maar ze zich niets aantrok van wat mensen over haar dachten. Ik hield haar in de gaten en het duurde een hele tijd voor ze in de buurt van ons triclinium kwam: vader had haar niet eens opgemerkt tot ze vlak naast hem stond en iedereen rondom ons plots zweeg.

Ze stelde zich voor als Sulpicia, de nicht van de gastheer, en zei dat we welkom waren. Het deed haar plezier dat we zijn terugkeer samen met de familie wilden vieren. Ze vroeg of we hadden genoten van het maal.

Iedereen knikte en bromde dat het heel lekker was geweest en ik dacht dat het daarmee voorbij was, maar Sulpicia bleef staan. Ze keek me nieuwsgierig aan en vroeg:

‘En wie ben jij, jongedame?’

Even kon ik niet praten, maar haar ondeugende ogen stelden me gerust. Vader stond op het punt in mijn plaats te antwoorden, maar ik was hem net voor:

‘Mijn naam is Pupilla, domina, ik ben de dochter van Lucius Pupius, mag ik u mijn vader voorstellen?’

Sommige mannen aan onze tafel begonnen stilletjes te lachen. Vader bloosde een beetje, maar omdat hij me niet onmiddellijk berispte ging ik verder:

‘Wij wonen op de Esquilinus, maar we komen uit Falerii. Vader schrijft tragedies en ik volg lessen bij grammaticus Hyginus.’

‘Pupilla,’ zei vader, maar hij klonk eerder verlegen dan boos.

‘Dan ken je vast Lucius en Publius Ovidius,’ antwoordde Sulpicia.

‘Ja, domina, en zij kennen mij.’ Vader kneepte in mijn arm om me het zwijgen op te leggen. Het geroezemoes aan tafel werd luider¹¹.

Sulpicia glimlachte geamuseerd en wendde zich nu tot vader.

‘Uw dochter is een pittige meid, Lucius Pupius, en ze doet het beste vermoeden over de scherpzinnigheid van haar vader. En over de kwaliteit van uw werk.’

Vader knikte dankbaar. Hij voegde er bescheiden aan toe dat zijn roem voorlopig beperkt was tot de omgeving van Falerii en daar vooral te danken was aan zijn vroegere functie als magistraat en misschien ook aan de uitgestrektheid van zijn boomgaarden. Sulpicia glimlachte beleefd en wendde zich weer tot mij:

‘Zo, dus je volgt les bij Hyginus? Bevalt hij een beetje? Mijn dochter is maar net vier, maar als ze oud genoeg is wil ik de beste grammaticus voor haar.’

‘Hyginus valt wel mee, domina. Alleen laat hij de meisjes nooit voorlezen in de les. Volgens hem zouden we de jongens te veel afleiden.’

‘Dat klinkt als de Hyginus die ik ken. Ik zal eens met hem moeten praten. Lucius Pupius, zouden u en uw dochter mij en domina Calpurnia met uw aanwezigheid willen verblijden?’

‘... met uw aanwezigheid willen verblijden’... Ik wou dat ik ook zo mooi kon praten. Sulpicia is de Cornelia, de Hortensia van deze tijd.

Ik zag vader breed glimlachen.

‘Mijn dochter en ik zijn diep vereerd de nicht en de echtgenote van Marcus Valerius Messalla Corvinus te mogen verblijden.’

Ik weet zeker dat iedereen aan onze tafel jaloers keek toen we opstonden en Sulpicia volgden tot aan het triclinium van de familie Messalla.

¹¹ Het werkwoord ‘kennen’ had ook in het Latijn een seksuele connotatie. Pupilla is zich daar duidelijk (nog) niet van bewust.

Toen we daar aankwamen zag ik dat er opeens twee lege plaatsen waren aan het triclinium waar ook de Ovidii aanlagen. Het viel me op dat Varius was verdwenen: die moest misschien aan zijn speciale tragedie gaan werken. Sulpicia nodigde ons uit aan te liggen. Ik zag aan vaders ogen dat hij heel opgewonden was. Hij had zeker niet verwacht zo dicht bij de grote Messalla Corvinus te kunnen komen. Het was ook heel aardig van Messalla om ons zoveel aandacht te geven. Zou hij dat doen met alle nieuwe mensen die bij hem in de gunst willen komen? Of zag hij meteen iets speciaals in vader?

In feite was het niet echt een gesprek. Sulpicia stelde vader voor. Calpurnia knikte beleefd en Messalla stelde een vraagje over de tragedie waar vader aan werkt. 'Iphigenia in Aulis,' antwoordde hij.

'Interessant,' zei Messalla en ik zou gezworen hebben dat hij me daarbij even in de ogen keek. 'Ik zou er ooit wel eens uit willen horen voordragen,' voegde hij eraan toe. Vaders avond was meteen goed.

De rest van de avond hebben we geen twee woorden meer met de familie Messalla gewisseld. Sulpicia had de indruk gegeven dat Calpurnia naar ons had gevraagd, maar ze keurde ons verder geen blik waardig. Mij stoorde het niet omdat ik zo vrijuit kon babbelen met Lucius en Publius, die kennelijk ook blij waren me te zien.

En vader kreeg veel aandacht van vader Ovidius. Die is in zijn geboortestad ook magistraat geweest, of hij is het nog altijd, en dus hadden ze elkaar veel te vertellen. Als ik ze mag geloven is het overal hetzelfde gedonder, wat dat ook mag betekenen.

Van Publius hoorde ik dat ze Messalla al lang kennen en dat ze al een paar keer eerder bij hem hebben gedineerd. Messalla is zelfs al bij hen thuis geweest! Ze komen uit Sulmo, een stadje zo'n negentig mijl ten oosten van Roma. We babbelden over de lessen bij Hyginus. Ik denk dat ik een beetje dronken werd, want de slaafjes kwamen in dit deel van de feestzaal veel vaker onze bekeraars vullen. In ieder geval durfde ik me bij de broers te beklagen over het feit dat wij meisjes nooit mochten voordragen

in de les, terwijl ik zeker wist dat ik het beter zou kunnen dan die droogstoppel van een Fabius.

‘Daar twijfel ik niet aan,’ zei Lucius. Ja, en toen was mijn avond ook goed.

‘Wat vond je van de twee Rufi?’ vroeg Publius. Het duurde even voor ik begreep dat hij de twee dichters van eerder op de avond bedoelde. Hij leek echt geïnteresseerd in wat ik ervan vond. Dat vind ik zo leuk aan de broertjes Ovidius: ze behandelen me gewoon als een gelijke, en niet als een meisje dat heel blij moet zijn dat ze met hen in hetzelfde vertrek mag vertoeven.

‘Ik weet niet goed wat ik van Valgius moet denken,’ zei ik eerlijk.

‘Valgius mocht zijn beste werk niet lezen vanavond,’ stelde Publius.

‘Hoezo?’ vroeg ik.

‘Met Varius hier wilde Messalla niet het risico lopen Octavianus te beledigen door een betere dichter aan het woord te laten.’

‘St, straks horen ze je nog,’ suste Lucius.

‘Kom nou, Lucius, waarom las hij anders zijn flauwste elegieën voor?’

‘Varius had wel succes,’ zei ik.

‘Ja, hij speelde op veilig,’ legde Publius uit.

‘Veilig?’

‘Publius bedoelt dat je geen enkel risico loopt als je vandaag kritiek geeft op Antonius,’ legde Lucius uit.

‘Ja, maar dat is niet alles: niet iedereen in de zaal applauddisseerde om dezelfde reden. Alles wat hij Antonius verweet is evenzeer van toepassing op Octavianus. Messalla steunt Octavianus wel, maar wil onafhankelijk overkomen. Die verzen waren zorgvuldig gekozen: zowel Varius’ vriend als zijn gastheer hebben een reden om ervoor te applaudiseren.’

‘Geen domoor, die Varius,’ zei ik.

‘Misschien moet jij ook even goed op je woorden leren passen, Publius,’ zuchtte Lucius.

Publius uitleg over de twee Rufi klonk dan wel heel geloofwaardig, maar na het dessert gebeurde er iets dat me toch deed twijfelen.

Messalla zelf stond op van zijn ligbed en iedereen werd stil. Ik verwachtte een toespraak, maar alles wat hij deed was gebaren naar een plaats aan het triclinium rechts van hem waar de dichter Albius Tibullus met een verlegen glimlach rechtstond en zich naar de zaal richtte. Ik zag Publius aangenaam verrast opkijken.

Tibullus is een zeer knappe man met glimmende zwarte krullen en een wat droevige blik. Ik vond hem meteen sympathiek, ondanks het sombere.

Zonder verdere pauze begon hij met een donkere stem een elegie voor te dragen. Na enkele verzen keek iedereen vol bewondering naar hem, en waren Valgius, Varius en Latro vergeten.

In zijn gedicht verlangde hij naar de tijd waarin hebzucht wapens voor jacht en bescherming nog niet had omgevormd tot oorlogswapens.

*Dan zou mijn leven zacht zijn en kende ik niet de droeve
wapens, noch hoorde ik met bonzend hart de trompet;
Nu word ik ten oorlog gesleurd, en misschien draagt een vijand
al de speren die onze flank zullen treffen.’
(Tibullus I, 10, 11-14)^{1*}*

Het werd volkomen stil in de zaal toen hij deze verzen even liet nagalmen. Ik werd er helemaal weemoedig van. Zijn verlangen naar vrede klonk zo gemeend en wanhopig, en iedereen werd herinnerd aan de oorlogen, die nog maar zo kort geleden waren geëindigd. Ik moest aan Falerii denken.

* Noten in **Georgia Pro Black** verwijzen naar de nieuwe informatie voor classisi en historici in de annex bij Naso's Plejaden (apart verkrijgbaar).

Maar aan het eind van zijn gedicht veranderde hij van onderwerp en had hij het over een ruzie tussen een man en zijn vrouw:

*‘Ach, van steen en ijzer is degene die zijn meisje
slaat: hij sleurt de goden uit de hemel.
Laat het volstaan haar dunne jurk van haar leden te scheuren,
laat het volstaan haar verzorgde haar los te maken,
laat haar aan ’t wenen krijgen volstaan: viermaal gelukkig
is hij wiens woede een teer wicht kan doen huilen.’
(Tibullus I, 10, 59-64)*

Hij kreeg er enthousiast applaus voor, maar zelf vond ik hem plots veel minder sympathiek. Allemaal goed en wel dat hij niet wil dat mannen hun vrouw slaan, maar ik heb toch liever ook niet dat ze me de kleren van het lijf rukken en me aan het wenen brengen. Ik kan me niet voorstellen dat vader ooit zo met mama is omgegaan.

Ik maakte er een opmerking over tegen Lucius. Het was Publius die reageerde:

‘Je begrijpt het niet. Tibullus is een dichter: een dichter zegt nooit rechtuit wat hij bedoelt. Dit gaat over hem en zijn lief. Wat hij bedoelt is dat hij zijn zin niet krijgt zonder geweld te gebruiken, maar dat dat geweld de sfeer verpest zodat hij niet meer geniet van wat hij krijgt.’

‘Moet jij nu altijd zo cynisch zijn?’ zuchtte Lucius.

‘Cynisch? Ik leg het toch gewoon maar uit.’

‘Vind je het dan niet mooi?’ vroeg ik.

‘Ben je gek? Het is prachtig! Grote poëzie!’ Hoe hij de link legt tussen de grote oorlog en een ruzie in zijn privéleven, zijn hoop op verzoening en ieders verlangen naar vrede.’

‘Hmm, het klonk niet alsof hij daar erg in gelooft.’

‘Heeft hij daar dan reden toe?’

‘Misschien is het bedoeld als een bezwering. Nu er eindelijk vrede is hoopt hij misschien dat zijn lief ook wat meegaander zal zijn,’ kwam Lucius tussen.

Poëzie als bezwering; dat vond ik een mooie gedachte.

Publius zei niets meer. Ik zag alleen een spottend lachje om zijn mond.

Ik merkte op dat Tibullus er in ieder geval niet voor was teruggeschrokken om Varius te overtreffen.

‘Messalla toont blijkbaar graag dat hij meester is in zijn eigen huis,’ zei Publius. En Octavianus kan moeilijk bezwaar maken tegen een oproep tot vrede, zeker niet nu hij met veel bombarie de poorten van de tempel van Janus¹² heeft laten sluiten. Heb je trouwens gemerkt hoe subtiel hij Messalla weet te prijzen zonder hem zelf te noemen?’

‘Leg eens uit,’ zei Lucius.

‘Die twee verwijzingen naar korenaren.’

‘De Akkerbroeders! Die dragen bij ceremonies een krans van korenaren!’

‘Goed zo, broertje, je leert het nog,’ spotte Publius.

Echt wel een rare, die Publius. Hij praat als een grammaticus, maar zijn blik lijkt op die van een ondeugend kind. Alsof hij alles lachwekkend vindt.

Lucius moet gezien hebben hoe ik naar zijn broer keek. Hij glimlachte verontschuldigend.

We genoten nog van de muziek en de acrobaten en het gedrag van sommige feestgangers die zich vreselijk aanstelden tot ze door vriendelijke maar stevig gebouwde slaven werden aangesproken en met een beschaamde blik de zaal verlieten om niet meer terug te keren.

Ik merkte dat mijn vader en Ovidius senior ondertussen dikke vrienden waren geworden, ondanks het leeftijdsverschil. (Vader is vijfenveertig, volgens Lucius is zijn vader eenenzestig. En ik vind vader soms al zo oud!)

Kort na het incident met de dronken gasten verscheen een voornaam uitgedoste slaaf in de zaal en met een echte stentorstem liet hij verstaan dat de gastheer iedereen hartelijk dankte voor hun aanwezigheid maar dat de familie de terugkeer van de gouverneur verder in intieme kring zou vieren.

¹² Een teken dat er vrede heerste

Die intieme kring omvatte in ieder geval niet de Ovidii, wat me een beetje verbaasde. Een voor een liepen de triclinia leeg, zonder dat dit voor een opstopping aan de deur zorgde. We verlieten het huis van Messalla na een beleefde hoofdknik in de richting van de familie en een laatste groet aan de Ovidii. Vader en Ovidius senior gaven elkaar een stevige hand.

Terwijl ik dit schrijf vraag ik me af waarom Sulpicia ons aan het triclinium van de Ovidii heeft gezet. Was het echt omdat de vader van haar oom en een verwant van mijn vader samen consul zijn geweest? Als Messalla de vriendschap met de gens Pupia wou vernieuwen, zou hij toch wat meer met vader hebben gesproken. Of wou Ovidius senior misschien kennismaken met een vooraanstaand burger van Falerii? Of had Lucius misschien naar mij gevraagd en moesten ze vader dan wel mee uitnodigen?

Nu ja, wat het ook was, ik ben blij voor vader. Toegang tot het huis van Messalla en een uitnodiging om zijn werk voor te dragen.

En ik heb een hele avond naast Lucius mogen liggen. Terentia zal stikjaloers zijn.

C - 18de dag voor de Kalendae van September (*15 augustus*)

Ik haat vader! Wat wil hij eigenlijk van me? Drie dagen in mijn kamer opgesloten terwijl heel Roma zich vergaapt aan de triomftochten van Caesar Octavianus! En als ik Terentia mag geloven heb ik heel wat gemist! Ongelooflijke rijkdommen, een parade van glimmend uitgedoste legionairs en zelfs wilde beesten. De eerste dag werd de overwinning in Illyricum van enkele jaren geleden gevierd. Soldaten paradeerden van de porta Capena tot aan de Capitolinus en voerden krijgsgevangenen mee. Octavianus was er toen zelf nog niet bij. De volgende dag was er de optocht om de overwinning bij Actium te vieren. Volgens Terentia werden in de parade de stormrammen van de boegen van Antonius' schepen meegedragen en naar het nieuwe forum

van Gaius Julius Caesar gebracht. Ze zullen worden ingebouwd in het spreekgestoelte voor de nieuwe tempel die Octavianus voor zijn adoptievader aan het bouwen is. Ze zei dat de straten rond de triomfroude volgepropt waren met mensen. Er werd zelfs gevochten!

Pas op de derde dag verscheen Octavianus zelf te paard met een lauwerkrans en geflankeerd door zijn stiefzoon Tiberius Nero en zijn neef Marcellus, allebei in oogverblindend opgeblonken borstkurassen. Ze voerden de kinderen van Antonius en Cleopatra in ketenen mee en ook een levensgroot beeld van Cleopatra op haar doodsbed. Zelfmoord door slangenbeet! Toch maar vreemd, vind ik. Achter hen aan kwamen de magistraten en senatoren. De hele stad was uitgelopen, alle tempels en gaanderijen waren volgepakt, op elk altaar werd een offer gebracht. De rijkdommen van Aegyptus waren naar het schijnt oogverblindend en Octavianus liet aankondigen dat er over enkele dagen grootse spelen zullen gehouden worden om de wijding van de tempel voor de vergoddelijkte Julius Caesar te vieren. Terentia was nog helemaal opgewonden toen ze het me kwam vertellen.

En zeggen dat ik dat allemaal heb moeten missen! En waarom? Omdat vader niet weet wat hij wil! Hij zegt altijd dat ik een moderne vrouw moet worden, dat ik me moet ontwikkelen, maar als ik me dan probeer te gedragen als een moderne vrouw, dan word ik gestraft!

Terentia heeft wel geluk: het was evenzeer haar schuld. Het was haar idee om Lucius en Publius naar huis te volgen. Ik was met Nape en de keukenslavinnen naar het Forum Holitorium gegaan om groenten en olie te kopen: vader zei dat nu we schoolvakantie hebben ik me best ook wat in de andere taken van een echtgenote kon verdiepen. Ik zei nog dat we slaven hadden om naar de markt te gaan, maar hij antwoordde dat ik als mater familias verantwoordelijk zal zijn voor het huishouden en dat ik dus moet weten wat er op de markt te koop is om te kunnen inschatten of de slaven wel de juiste dingen kopen. Ik haat het als hij gelijk heeft over dingen die ik saai vind.

Gelukkig kwam ik op de markt Terentia tegen. ‘Kruiden leren herkennen,’ zei ze, toen ik vroeg wat ze daar deed. We liepen samen op en zagen plotseling in de verte Lucius en Publius Ovidius de markt langs de noordzijde verlaten. We keken elkaar in de ogen en begrepen elkaar onmiddellijk. Terentia stelde voor om samen met mij een offer te brengen in de tempel van Juno Sospita en daarna mee naar mijn huis te gaan. We stuurden de keukenslaven naar huis met de boodschappen en gingen met Nape en Terentia’s persoonlijk slavin naar de tempel. We vroegen hen buiten te wachten terwijl we ons offer brachten. Het was niet moeilijk om met een groep mensen weer naar buiten te glippen zonder dat onze slavinnen ons zagen. We liepen om de tempels op het Forum Holitorium heen in de richting waarin we de Ovidii hadden zien vertrekken. Ze hadden geen haast, en al gauw zagen we hen in de verte: ze maakten grapjes en porden elkaar in de ribben.

Maar bij de volgende bocht liepen we plots Tuticanus tegen het lijf: hij riep onze naam. Jammer genoeg hoorde ook een kennis van vader hem roepen en zag me met hem praten. We zijn nooit bij het huis van de Ovidii geraakt! Die bemoeizuchtige kennis sprak me pseudo-vriendelijk aan, dat ik zeker verdwaald was, en dat hij niet kon toestaan dat ik zonder bescherming werd blootgesteld aan de gevaren van de stad. Hij stuurde een strenge slavin en een potige slaaf met me mee naar huis. Terentia zei geen woord en Tuticanus had zich stilletjes uit de voeten gemaakt.

Vader werd bijna hysterisch toen de slavin me thuisbracht en hem alles vertelde.

‘Hoe haal je het in je hoofd om mijn reputatie zo te grabbel te gooien? Een moderne vrouw zijn betekent niet dat je je als een vulgaire prostituee moet gedragen door op straat mannen aan te spreken.’

Het was zo oneerlijk! Tuticanus had mij aangesproken. En Terentia ging achteraf gewoon naar huis waar ze het verdwaalde schaapje speelde. Haar slavin kreeg een uitbrander.

We waren helemaal niets oneerbaars van plan! Ik wou gewoon het huis van de Ovidii eens zien. Ik maakte vader wijs dat

ik er veel over had gehoord en aangezien hij zo vriendschappelijk met de oude Ovidius was omgegaan op het feest van Messalla wou ik hem verrassen door hem te vertellen waar zijn nieuwe vriend woont.

Hij zei dat hij heel goed wist waar de Ovidii wonen.

‘Je moet beseffen dat je een groot voorrecht geniet door les te mogen volgen bij Hyginus. Niet iedereen vindt dat gepast. Daarom is het des te belangrijker dat je je onberispelijk gedraagt, zodat je de critici geen argumenten geeft om de naam van onze familie te besmeuren!’

Ik dacht aan Sulpicia. Ik denk niet dat die gechoqueerd zou zijn als ze wist dat ik had geprobeerd het huis te gaan bekijken van een jongen die ik leuk vind. Maar ik hield mijn mond maar: vader werd gevaarlijk rood en ik was bang dat hem iets zou overkomen.

Nu ja, misschien is hij binnen een paar dagen genoeg gekalmeerd om me naar de spelen te laten gaan.

Nape kwam me zopas troosten in mijn kamer. Ik dacht dat ze boos op me zou zijn, maar vader heeft haar niet eens gestraft. Ze zei dat als ik nog eens achter een jongen wil aanlopen, ik het haar gewoon moet zeggen.

‘Als je regels wil overtreden moet je dat leren doen zonder dat iemand het door heeft.’

Nooit geweten dat Nape zo wijs was. En zo nuttig.

D - 17de dag voor de Kalendae van September (*16 augustus*)

Vandaag een briefje van Lucius! Een slaaf van het huis Ovidius heeft het doorgespeeld aan Nape. Mijn vingers beefden toen ik het wastabletje opende. Er stond:

‘Gehoord van Tuticanus. Jammer voor je. Hopelijk zien we je snel weer. Lucius.’

Is dit nu wat ze een liefdesbrief noemen? Het klinkt niet erg amoureuus. Anderzijds, waarom zou hij het risico nemen me een briefje te sturen als hij niet geïnteresseerd was? Zou hij soms

vermoeden waarom Terentia en ik zonder begeleiding over straat liepen en voelt hij zich een beetje schuldig?

Pupilla, je krijgt te veel fantasie. Hij is gewoon een vriendelijke jongen, die doet wat Tuticanus eigenlijk had moeten doen. Als die ons niet had aangesproken... (Nou ja, eigenlijk hadden we daar ook helemaal niet mogen zijn, natuurlijk.) En wat bedoelt hij met 'we'? Hij en Tuticanus. Of Publius?

Ik streek de was glad en schreef terug:

'Van vader mag ik niet met mannen praten.'

Ik gaf het aan Nape, die weet wel hoe het ter bestemming moet geraken. Het is toch een vreemde wereld waarin slavinnen vrijer kunnen bewegen dan vrijgeboren vrouwen. Nou ja, 'vrouw'... Hoewel, ik krijg toch al redelijke borstjes!

Verrassing! Vanavond overhandigde Nape me een antwoord van Lucius.

'Schrijven wel?'

Ik antwoordde:

'Heeft hij niets over gezegd. Toch maar best voorzichtig mee zijn.'

Nape zal het hem morgen bezorgen.

H - 13de dag voor de Kalendae van September (*20 augustus*)

Caesar Octavianus weet van geen ophouden! Er worden tientallen tempels en gebouwen in Roma opgeknapt. Als je over straat loopt word je horendol van het lawaai van de werklui. We krijgen zelfs een nieuw senaatgebouw. En hij heeft ook zijn tempel gewijd aan zijn dode vader, nou ja: adoptievader. Vader vond me kennelijk genoeg gestraft, dus nam hij me mee naar de grote spelen die de imperator organiseert om de wijding te vieren. Ik hoopte stiekem dat ik Lucius zou zien in het amfitheater op het Marsveld, maar er was zoveel volk dat het een wonder zou zijn geweest.

Wat ik wel te zien kreeg was ongelooflijk. In de arena verschenen allerlei vreemde, monsterachtige beesten. Leeuwen en

tijgers en kleinere katten met zwarte vlekken - leopardi, zei vader - en iets enorms met een zeer lange neus dat vader een 'olifant' noemde en dingen die volgens hem 'nijlpaarden' heten, al lijken ze niet erg op paarden, en enorme beesten met een dikke, grijze huid en op hun neus een kromme hoorn. Daarom heten ze ook rhinoceroi - neushoorns. Honderden dieren werden afgeslacht in de arena en na de dieren streden gevangen vreemde krijgers tegen elkaar. Ik heb nog nooit zoveel bloed bij elkaar gezien! Ik zag iemands gezicht in twee gehakt worden, zoals een halve varkenskop bij de slager, en iemand die zijn arm had verloren toch nog zijn tegenstander neervellen. Af en toe heb ik toch even mijn ogen gesloten. Het publiek ging helemaal uit zijn dak. Het gejoel was oorverdovend. Ik heb mensen zien flauwvallen en vrouwen zich vreselijk zien misdragen met mannen. Ze hadden het kennelijk wel naar hun zin. Octavianus zelf was er niet: naar het schijnt is hij weer ziek, maar het feest gaat gewoon door. Er waren ook wagenrennen in het Circus Maximus, maar vader vond het welletjes. hij is niet zo'n liefhebber van jachtspelen en gladiatorengevechten.

Hij zit de laatste tijd vooral met zijn hoofd bij Varius Rufus en zijn Thyestes. Er wordt verteld dat Octavianus de tragedie die Varius tijdens zijn triomf liet opvoeren zo prachtig vond dat hij de schrijver één miljoen sestertiën heeft gegeven. Eén miljoen! Geen wonder dat vader zo van de kaart is. Hoe moet hij nu nog iemand interesseren voor zijn tragedie als iedereen alleen maar over Varius Rufus praat?

Maar misschien lukt het wel bij Messalla. Volgens vader vertrekt die binnenkort als gouverneur naar Gallia om daar een opstand neer te slaan. Wie weet wint hij wel een triomf en heeft hij dan ook een tragediedichter nodig om die op te luisteren. Als hij dan Varius maar niet vraagt: dat zou vader niet overleven, denk ik.

E - 8te dag voor de Kalendae van September (25 augustus)

Een brief! Een brief van Lucius. Ik kopieer hem in mijn dagboek, om hem niet te verliezen. Hij schrijft heel klein, met een ultrafijne stilus om zoveel mogelijk letters op het wastablet te krijgen.

Lucius groet Pupilla.

Als je gezond bent is dat goed, ik ben gezond. Ik zal blij zijn als de lessen van Hyginus hervatten, dat ik je weer elke dag kan zien. Jij bent een van de dingen die mijn leven hier in Roma draaglijker maken, en als je me goed zou kennen zou je weten dat er niet veel dingen zijn die dat kunnen. Ik was blij te zien hoe onze vaders het blijkbaar goed met elkaar konden vinden bij Messalla: dat geeft me de hoop dat wij elkaar in de toekomst wat vaker zullen zien. En wie weet...

*Daarom vind ik het des te jammer dat we binnenkort uit Roma vertrekken. Volgens vader moeten we terug naar Sulmo vanwege de **census**: hij wil erop toezien dat alles daar correct verloopt en hij wil Publius en mij inwijden in de geheimen van ons fortuin: wijnbouw, tarwe, kleinvee, mijnen, olijfgaarden... Ik zal blij zijn mijn geboortestad en mijn moeder weer te zien. Publius wil vooral aan onze paedagogus Mentor laten zien wat hij heeft geleerd. Hij laat je ook groeten. Ik vermoed dat we enkele maanden weg zullen zijn en dan weer naar Roma komen.*

Neemt jouw vader je ook mee terug naar Falerii, of blijven jullie in Roma? Ik hoop je in ieder geval terug te zien als dit voorbij is: dat zal het afscheid van Sulmo toch wat minder pijnlijk maken. Het zou me veel plezier doen als ik nog een antwoord van je mocht ontvangen voor we vertrekken.'

Ja, dat begint al meer op een liefdesbrief te lijken. Stomme census! Vader praat ook al over naar Falerii gaan! Gelukkig is het niet voor zo lang. Hopelijk zijn de Ovidii terug in Roma wanneer de lessen bij Hyginus weer beginnen. Toch maar eens nadenken over dat antwoord...

F - 7de dag voor de Kalendae van September (*26 augustus*:
marktdag)

Antwoord aan Lucius: ‘Nooit geweten dat vakantie saaier kon zijn dan school.’

Flauw, ik weet het, maar ik kon echt niets anders verzinnen. Nape zei dat het zou volstaan.

Dit was de laatste vermelding van de Ovidii in het dagboek van dat jaar. Pupius nam zijn dochter begin September ook mee naar Falerii om daar toe te zien op de correcte afhandeling van de census. Gezien de strikte afbakening van mijn opdracht lijkt het mij weinig nuttig verslag te doen van de eindeloze verveling waaraan Pupilla ten prooi viel in Falerii en haar wrevel over het lange wegblijven van de Ovidii eens ze terug in Roma was. Vruchtbaarder lijkt het mij onmiddellijk het dagboek van het volgende jaar in te kijken, wanneer na de laatste winterkou de Ovidii opnieuw in Roma verschijnen.

// Consulaat van Imperator Gaius Julius Caesar Octavianus (6de maal) en Marcus Vipsanius Agrippa (2de maal) (28 v. Christus)

F - 5de dag voor de Idus van Martius (11 maart)

Toen ik vanmiddag terugkwam van een leuke voormiddag in het badhuis met Terentia wachtte vader me op naast het dolfijnenbeeldje in ons **atrium**. Hij had een brede glimlach op zijn gelaat.

‘Een uitnodiging!’ riep hij al van ver. ‘En ze is ook voor jou.’

‘Lucius Ovidius Naso en Statulia Ovidii aan Lucius Pupius en Pupilla, Het zou ons veel plezier doen als u en uw dochter samen met ons de gezamenlijke verjaardag van onze zoons zouden willen vieren in onze villa aan de Mulviusbrug. Onze zoon Lucius zal op die dag ook de toga virilis aantrekken.’

Mijn hart sprong bijna tot in mijn keel toen ik deze regels las. Ze zijn dus terug in Roma en hun moeder is meegekomen. Ik ben wel benieuwd hoe ze is: Lucius praatte wel eens over haar, maar altijd heel kort, alsof het hem pijn doet.

‘Gezamenlijke verjaardag’. Publius vertelt aan iedereen die hij ontmoet dat hij en zijn broer precies één jaar schelen. Mensen kijken er altijd een beetje van op, alsof het iets betekent.

G - 4de dag voor de Idus van Martius (12 maart)

Les bij Hyginus. Eindelijk. Hoewel... Ennius, Ennius, Ennius! Maar wat een overweldigende dag! Eerst en vooral waren Lucius en Publius nergens te bespeuren. Terentia wist van niets, maar Tuticanus vertelde dat Lucius voortaan lessen volgt bij een retor. Ook hijzelf zal binnenkort de overstap maken. Waarom Publius er niet was, kon hij niet zeggen. Ook Atticus wist van niks. Misschien iets te maken met het verjaardagsfeest? Er zijn nog veranderingen op school. Fabius is weg, Cornelia ook. Naar

het schijnt is zij ondertussen getrouwd met een Lepidus, een ex-consul van een jaar of veertig.²

Tuticanus en Atticus zijn ook uitgenodigd op Lucius' feest. Dat feest was het enige lichtpuntje dat me belette de hele dag in zak en as te zitten. Geen Lucius meer op school, en zelfs geen Publius om me op te vrolijken met zijn fratsen. Bovendien vond Hyginus het een goed idee om vandaag een loodzwaar stuk Pacuvius op te dienen en ons daarna met saaie zinsontleding te vervelen. Terentia liep er ook al een beetje somber bij, maar ze wou niet zeggen waarom.

Maar het ergste moest nog komen. Ik voelde me al de hele dag nerveus en onwel en toen ik opstond om te gaan eten, zag ik op de plaats waar ik had gezeten een bloedvlek. Terentia's blik naar mijn achterkant zei genoeg. Mijn gezicht werd zeker even rood als het bloed op mijn toga. Het voelde aan alsof ik spiernaakt voor de jongens en vooral Hyginus stond. Gelukkig hadden ze nog niets gemerkt.

Terentia was fantastisch. Ze liep dicht achter me aan het lokaal uit zodat niemand iets kon zien. Ik hoopte dat ik geen bloeddruppels op de grond achterliet, maar dat viel mee. Nape, die me kwam ophalen, sloeg haar **palla** om me heen toen ik haar vertelde wat er aan de hand was. Ze liet Hyginus weten dat ik niet zou terugkeren in de namiddag.

En hier zit ik nu met een prop doeken tussen mijn benen, eindelijk een vrouw. Niet dat ik veel verschil voel met gisteren, op die smurrie na dan. Gelukkig had Nape me op voorhand alles uitgelegd, want het ziet er allemaal heel angstaanjagend uit. Alsof een of andere gladiator een zwaard in mijn kut heeft gedreven.

Vader is me net komen opzoeken: hij ontweek mijn blik maar vertelde me hoe trots hij was en dat ik voortaan in plaats

van mijn kinderttoga een **stola**¹³ moest dragen. En dat hij dringend moest nadenken over mijn toekomst.

Ik moest voortdurend denken aan Lucius' feest. Zou ik nu nog wel mogen gaan? Ik kan toch niet zo...

Vader zei dat we vanavond mijn kinderspeelgoed aan onze huisgod zouden offeren, maar dat we mijn volwassenwording nog even geheim zouden houden tot 'alles was geregeld'.

Hij gaat me een man zoeken, ik weet het zeker. Het zal een stokoud iemand zijn, zoals bij Cornelia, en ik zal hem haten. Dat weet ik ook zeker. Ik ben de rest van de dag op mijn bed gaan liggen en heb me de hele tijd zowel ellendig als opgewonden gevoeld.

Voor het avondeten hebben we mijn popje, een hoepel waar ik al jaren niet meer mee speel en een kistje waar ik prulletjes in bewaarde op het altaar van de huisgod geofferd. Het zal wel het flakkerende licht van de vlam geweest zijn, maar even had ik de indruk dat het beeldje van mama naast de god een droeve blik in haar ogen had.

B - Festival van Anna Perenna¹⁴, Idus van Martius (*15 maart*)

Het is gestopt. Gelukkig. Het deed pijn en je mag ook helemaal niets doen en nergens heen. Voor de tempel ben je te onrein en voor gezelschap te chagrijnig. Ik kon dus ook helemaal niet naar het festival van Anna Perenna, terwijl haar heiligdom net vlakbij de villa Ovidia ligt. Nu ja, ik zou sowieso al niet hebben mogen gaan want volgens vader is het een veel te wilde bedoening waar te veel wordt gedronken en mannen en vrouwen te los met elkaar omgaan.

¹³ Meisjes droegen net als jongens toga's bij formele gelegenheden, maar eens volwassen werd de toga voorbehouden voor mannen en, vreemd genoeg, prostituees.

¹⁴ Uitbundig festival dat een voorspoedig jaar moet verzekeren

Vanmiddag kwam Terentia me ophalen. Vader was op een of andere bijeenkomst met zijn vrienden schrijvers en ze zei dat ze me iets moest laten zien. Ze had een potige slaaf bij als escorte, maar toch wilde Nape me niet alleen laten gaan. Terentia zei dat ze mee mocht. We passeerden onderweg de villa van Maecenas met zijn prachtige tuinen. Ik dacht dat Terentia me wou voorstellen aan haar tante, de vrouw van Maecenas, maar ze zei dat ze dat later wel eens zou doen. Ze sleurde me haast mee naar het Marsveld en bleef staan voor de ingang van de tempel van Isis.

‘Nu je een vrouw bent, wordt het tijd dat je wordt ingewijd,’ zei ze.

Ik keek naar Nape, maar die sloeg haar ogen neer, alsof ze plots beseftte dat ik niet langer haar gelijke was, maar haar meesters. Toen ik zei dat ze niet zo dwaas moest doen, keek ze op en wisselde een blik van verstandhouding met Terentia.

Ik had nog niet veel over Isis gehoord. Ik wist wel dat ze bestond en dat er vrouwen waren die haar aanbaden, maar meer ook niet. Terentia zei dat ik zou worden ingewijd in de grote mysteriën van het leven en dat ik voortaan een heel leger zusters zou hebben van over de hele wereld. De tempel van Isis is waar vrouwen komen als ze even bevrijd willen zijn van mannen of als ze problemen hebben die ze niet aan mannen kwijt kunnen. Hier is iedereen gelijk, slavin of matrone, allemaal adepten van Isis. Mannen zijn wel toegelaten, maar nooit tegelijk met vrouwen. Ze vroeg of ik klaar was om talloze vriendinnen te ontmoeten.

En dus ben ik nu begonnen aan de weg om een ingewijde te worden in de mysteriën van Isis en Osiris. Als alles goed gaat zal ik tijdens het grote driedaagse festival van Isis in November ingewijd worden in de mysteriën. De priester heeft me bezworen dat ik niet mag onthullen wat er tijdens de lessen en riten gebeurt, dus daar zal ik niets van opschrijven. Iemand moest maar eens toevallig dit boek vinden...

In het begin was ik wat argwanend – het was allemaal zo uitheems en ik had een beetje het gevoel dat ik iets heiligschen-

nends deed tegenover mijn thuisgodin Juno. Maar de priester stelde me gerust en wat ik tijdens de initiatie heb meegemaakt heeft me ervan overtuigd dat Isis inderdaad een machtige godin is, die het beste met me voor heeft. En als ik de priester mag geloven verenigt ze ook alle godinnen in haar persoon, dus kan ook Juno geen bezwaar hebben.

Ik heb tot Isis (en dus tot Juno) gebeden dat ik een goede vrouw zou worden en dat me een goede man zou gegeven worden, eentje die niet hetzelfde gebrek heeft als Isis' gemaal Osiris. Want wat heb je daaraan? Maar ik hoop ook dat hij iemand wordt die me met respect en liefde behandelt, niet het soort volk dat in de Suburra rondhangt. Hoewel, naar het schijnt heeft de grote Gaius Julius Caesar daar ook nog gewoond. Dat verklaart misschien zijn geflikflooi met vrouwen.

Over de vrouwen van Caesar gesproken: toen we de tempel verlieten arriveerde er een draagstoel die omgeven was door opvallend veel potige slaven. Twee vrouwen stapten uit: nu ja, vrouwen: eentje was niet ouder dan twaalf. Ze zag er exotisch uit. Nape zei dat het Cleopatra Selene was, de dochter van Cleopatra en Antonius, die vorig jaar nog met haar twee broers in ketens werd meegevoerd in Octavianus' triomf. Tegenwoordig worden ze opgevoed door zijn zuster Octavia, de laatste wettige echtgenote van Antonius. Terentia zei dat het haar verbaasde dat het kind toestemming kreeg om naar de Isistempel te komen. Cleopatra beschouwde zichzelf als een incarnatie van Isis, dus het valt te begrijpen dat Octavianus de godin niet erg genegen is. Ik weet niet waar hij zich druk over maakt: Cleopatra heeft zich duidelijk vergist. Godinnen sterven niet, zelfs niet van een slangenbeet.

F - 1st dag van de Quinquatria (*19 maart – festival voor Minerva tot 23 maart*)

Lucius en Publius verjaren pas morgen, maar hun vader vond het beter de ceremonie van de toga virilis van Lucius vandaag te houden op de eerste dag van de Quinquatria omdat er morgen